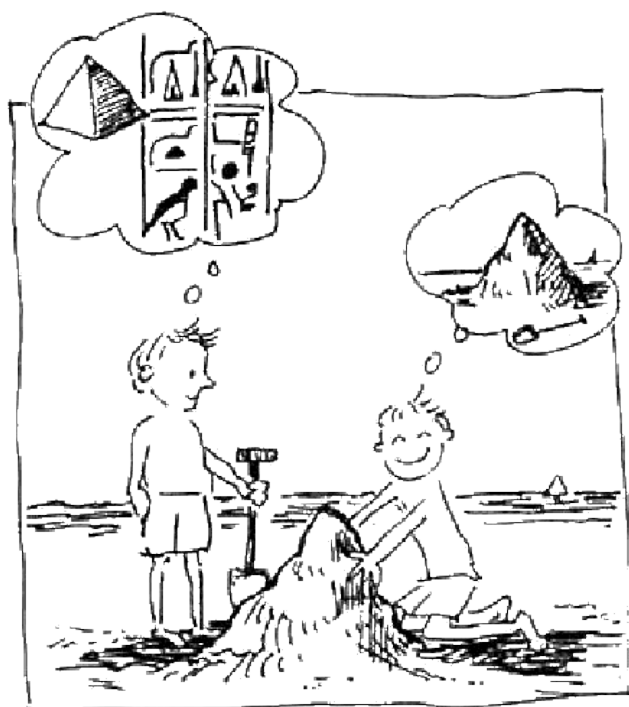

Bij-de-hand

Nieuwsbrief *Ch^{oo}Chem*

verenigingsorgaan ter ondersteuning van hoogbegaafde christenen

Bij-de-hand

Nieuwsbrief *Ch^{oo}Chem*

5^e jaargang, nr. 5 november 2003

Choochem
Vereniging ter ondersteuning van hoogbegaafde christenen

Postbus 2018
3800 CA Amersfoort
telefoon 0900.202.202.1 (€ 0,50 p/m)

giro 8118199 Choochem, Pauwoog 50, 7908 VM Hoogeveen

e-mail: info@choochem.nl
homepage: www.choochem.nl
K.v.K. Amersfoort no. 32072984

Bestuursleden Choochem

Voorzitter: Ria Havinga-Brand, tel 0598-352373, e-mail: ria@havinga.nu
Vice-voorzitter: Anneke Hamming, 0316-266329, e-mail: ihamming@planet.nl
Secretaris: Teunis Demming, tel 0525-684070, e-mail: fam.demming@hetnet.nl
Waarnemend penningmeester, PR: Bert-Pieter Oelen, tel 035-5244060,
e-mail: bert_pieter@oelen.nl
Algemeen lid: Hendrik Jan Runhaar, 06-20441748, e-mail: hjincostarica@yahoo.com

Informatiecentrum Choochem (archief met infomateriaal): Alofina Demming,
tel 0525-684070, e-mail: bestellingen@choochem.nl

PR en lezingen: aanspreekpunt binnen het bestuur: Bert-Pieter Oelen

Organisatie lezingen en pr vooraf: Wendy Lammers van Toorenborg, 023-5583644,
e-mail: wendylammersvantoorenborg@hiq.nl

Ledenbestand: Rikkie Oelen-Plugboer, 035-5244060,
e-mail: ledenadministratie@choochem.nl

Nieuwsbrief Bij-de-Hand

Inleveren kopij: e-mail: bijdehand@choochem.nl
Alle kopij graag alleen naar dit adres, niet naar privé-adressen

Hendrik Jan Runhaar (redactie/voorbewerking), tel 06-20441748, e-mail:
hjincostarica@yahoo.com
Addy Vader (redactie), tel 0113-621965, e-mail: lion.lion@12move.nl
Rikkie Oelen-Plugboer (verzending), tel 035-5244060, e-mail: rikkie@oelen.nl

Commissies

Kerk: Ds. P.F. Lameris (secretaris), tel 053-4360112, e-mail: pfl@wxs.nl
Onderwijs: Madeleine Pierik (samenroeper), tel 038-3762617, e-mail: hpierik@castel.nl
ICT: Jan ter Haar (voorzitter), tel 0347-377594, e-mail: terhaar@euronet.nl

Losse nummers van de Bij-de-Hand zijn zolang de voorraad strekt verkrijgbaar de het infocentrum van Choochem, tegen vergoeding van Euro 2,20 (incl portokosten)

INHOUDSOPGAVE

(...)

Thema HB en geloof:

Waar is God gebleven? - Jethro Zevenbergen en E. van Gerven

Hoogbegaafdheid en Geloof - Dineke Sinke

Meest gestelde vragen aan de telefoon - Ria Havinga

(...)

Uiterste inzenddatum copij volgende nieuwsbrief is
20 december 2003

(...)

WAAR IS GOD GEBLEVEN?

Hoogbegaafdheid en religie: kritiek én verdieping,

Talent; onafhankelijk tijdschrift over hoofdbegaafdheid,

jaargang 2, nr. 7, 2000

Jethro Zevenbergen en Eleonoor van Gerven

Hoogbegaafde kinderen zijn vaak kritische denkers bij uitstek. Een van de opvoedkundige terreinen waarop dit fricties kan opleveren is dat van de religieuze opvoeding. Menig gelovig ouder met een begaafd kind wordt door zijn kind al snel op de vingers getikt: geloof is een soort 'stel dat' situatie en lang niet alle begaafde kinderen kunnen even gemakkelijk als hun gelovige ouders met die aanname uit de voeten. In sommige gezinnen kunnen ouders hier soepel mee omgaan, in andere gezinnen leidt het tot hooglopende problemen. In dit artikel gaan we in op de vraag welke cognitieve ontwikkeling ten grondslag zou kunnen liggen aan een dergelijke conflictsituatie. Uitgangspunt zijn de theorieën van Oser en Gmunder waarin de cognitieve structuur die ten grondslag ligt aan de religieuze opvattingen van mensen uiteengezet wordt.

Sinterklaas en zwarte Piet

Binnen de theorieën van Oser en Gmunder onderscheidt men drie opeenvolgende niveaus van geloofsontwikkeling, namelijk het preconventionele niveau, het conventionele niveau en het postconventionele niveau.

Het *preconventionele* geloof is het "kinderlijke" geloof: men gelooft klakkeloos en letterlijk wat ouders en andere autoriteiten (juf, buurvrouw, voorganger) prediken. Op dit niveau zijn kinderen nog niet bezig met bedenken dat dit soort opvattingen wel eens controversieel kan zijn, ze zijn nog bezig met het zich eigen maken en begrijpen van wat vanuit de traditie wordt aangeboden.

'Toen Janneke nog heel klein was, was het allemaal veel minder een probleem' vertelt Sarah. 'Als ik zei dat het zo was, dan was het gewoon zo. De verklaringen die wij boden vanuit ons eigen geloof waren voor haar gewoon een vaststaand feit. Een grappig voorbeeld, dat overigens niets met ons geloof te maken heeft, is Sinterklaas. Die man bestond voor haar gewoon. Simpel omdat wij het zeiden. Pas toen zij vijf was drong het tot haar door dat het wel heel merkwaardig was, dat die man al 400 jaar oud was.....En toen hield ze niet meer op met haar "waarom-vragen".'

De meeste mensen slagen er in om zich later verder te ontwikkelen tot het *conventionele* niveau. Op dit niveau is men redelijk tot goed bekend met de eigen levensbeschouwelijke of religieuze traditie en begrijpt men verstandelijk de hoofdpunten van de eigen opvattingen. Verder is men zich er goed van bewust dat de eigen traditie niet de enige traditie is, dat de eigen opvattingen niet vanzelfsprekend zijn en dat er ook andere tradities zijn waarin andere opvattingen centraal staan. Bovendien is men op dit niveau in staat om uitspraken van de eigen religieuze traditie eerder figuurlijk dan letterlijk op te vatten. Men is echter nog niet goed in staat om constructief om te gaan met van de eigen traditie verschillende opvattingen, bijvoorbeeld die van andere tradities. De eigen traditie heeft het bij voorbaat op alle punten bij het rechte eind, alle anderen hebben het zonder meer mis. Mensen met afwijkende opvattingen hebben gewoon niet goed geluisterd naar wat in de eigen

traditie gezaghebbende autoriteiten verkondigen, en/of hebben gewoon niet goed gelezen wat er precies in de heilige schrift staat (dat wil zeggen in de Bijbel, de Koran, of andere geschriften die in de eigen traditie gezag hebben, zoals Das Kapital voor marxisten).

'Mijn vader is dat stadium nooit ontstegen. Toen ik dertien was vroeg ik hem waarom de mensen oorlog voerden terwijl God de vrede predikte. Zijn enige antwoord was dat God de mens een vrije wil gegeven had. Als kind kon ik daar helemaal niks mee, ik dacht alleen maar "waar is God gebleven?". Als ik nu op zijn vorm van geloof en op al onze conflicten terug kijk, dan denk ik dat hij het schoolvoorbeeld is van iemand die in dat conventionele stadium is blijven hangen. Je had hem moeten horen toen ik als katholiek meisje met een protestante jongen thuis kwam. Zijn ouders konden er trouwens ook wat van...'

Het conflict

Op het derde en laatste, zogenaamd *postconventionele* niveau beseft de mens dat vergissen menselijk is en dat de eigen traditie niet bij voorbaat als enige alle wijsheid in pacht heeft. Het loslaten van het vanzelfsprekende eigen gelijk brengt in zekere zin een crisis met zich mee: er ontstaat ruimte voor twijfel aan de eigen opvattingen die zeker door diegenen die zich meer op conventioneel niveau bevinden als een vorm van zwakheid (zoniet verraad) zal worden opgevat. Kenmerkend voor mensen die op dit niveau zijn aangeland is dat ze zich soms slecht begrepen voelen door hun medemensen, dat ze het gevoel hebben er alleen voor te staan, "einzeltgänger" te zijn. In zekere zin is dat ook zo, want lang niet iedereen slaagt erin om dit niveau te bereiken. Het gaat hierbij om een duidelijke minderheid; verreweg de meeste mensen ontwikkelen zich slechts tot en met het conventionele niveau. Het gemis aan contact met c.q. begrip van mensen van de eigen traditie kan echter nu gecompenseerd worden door meer en betere mogelijkheden tot contact met mensen uit andere tradities – allereerst natuurlijk met diegenen die evenzeer de betrekkelijkheid van hun traditie ervaren hebben. Naast de morele en religieuze of levensbeschouwelijke waarden die in de eigen traditie hoog worden gehouden ontstaat nu aandacht voor zogenaamde "meta-waarden": de waarden van bijvoorbeeld integriteit, authenticiteit, tolerantie, respect voor andersdenkenden, eerlijk omgaan met kritiek van anderen op eigen opvattingen, bijdragen aan een constructieve dialoog.

Dineke bereikte dit stadium al in de pubertijd. Dineke's vader was predikant en ze heeft op een christelijke school gezeten. Dat wil niet zeggen dat ze altijd braaf in de pas heeft gelopen; 'Ik was destijds een wilde en lastige tante, zeker op de middelbare school. Dat ik bij alles en overal vraagtekens plaatste (behalve bij het bestaan van God) werd me niet altijd in dank afgenomen. Er ontbrak begrip voor mijn neiging om op alles verder door te vragen, verbanden te willen zien en het naadje van de kous te willen weten. Zoals veel hoogbegaafden heb ik me in mijn jeugd vaak een "einzeltgänger" gevoeld. En nog steeds ben ik dat in zekere zin, ook nu nog ervaar ik soms negatieve reacties van kerkgenoten op mijn onderzoekende houding'.

Vanuit de theorieën over die religieuze ontwikkeling bekeken heeft Dineke een ontwikkeling doorgemaakt tot in het postconventionele stadium. Haar wilde jeugd, zoals ze dat zelf noemde, waarbij zij alles ter discussie stelde, was het eerste signaal dat zij al zover was in die ontwikkeling. Uit de reacties van haar meer conventioneel denkende

geloofsgenoten blijkt dat zij Dineke's herevaluatie maar matig op prijs kunnen stellen: voor hen is de traditie vanzelfsprekender dan voor Dineke. Typerend voor hoogbegaafden en voor postconventioneel denkenden is dan ook het gevoel van eenzaamheid, het gevoel van afstand tussen anderen en jezelf. Ook al zijn je opvattingen inhoudelijk vergelijkbaar met die van de anderen. De afstand die ervaren wordt zit meer in de manier van omgaan met opvattingen dan in de opvattingen zelf.

Probleem of uitdaging

Dineke's postconventionele instelling komt duidelijk naar voren in de insteek die ze kiest bij de opvoeding van haar dochter. Het doel dat ze bij deze opvoeding voor ogen heeft is niet primair dat haar dochter dezelfde keuzes maakt als zijzelf maakt en ook voor de Gereformeerde Bond kiest (al hoopt ze dat wel). In de eerste plaats is het belangrijk dat haar dochter leert om vragen te stellen, zelf na te denken over levensvragen en later op goede gronden haar eigen keuze te maken. Met andere woorden, op grond van de behoefte die Dineke zelf ervaren heeft om de traditie te kunnen bevragen, reserveert ze hetzelfde recht voor haar dochter en probeert ze haar er zo goed mogelijk voor toe te rusten. In feite mikt Dineke op een ontwikkeling van haar dochter tot iemand die postconventioneel leert denken en vanuit die positie kiest voor bepaalde religieuze opvattingen en praktijken.

'Ik zie de vragen die mijn dochter van zeven nu al stelt te zien als een uitdaging. Ik probeer zo goed en zo kwaad als dat gaat de antwoorden die ik zelf geef uit te leggen en voor te leven; later zal mijn dochter zelf haar eigen antwoorden moeten willen zoeken. Daarbij is het belangrijk dat zij de ruimte krijgt om haar eigen keuzes te maken – ook als dat andere keuzes zijn dan die ik zou maken. Mocht ze inderdaad een andere weg kiezen, dan zal ik dat respecteren.' Enigszins gelaten voegt ze daar aan toe: 'Meer kan ik niet doen...'

Kritiek mag

Sjoerd is dominee en heeft twee hoogbegaafde kinderen. Zijn roeping maakt het er voor hem niet gemakkelijker op. 'Mijn grootste worsteling is telkens weer dat de manier waarop mijn kinderen mij bevragen mijn eigen opvattingen onder spanning zetten. Dingen die ik mijn hele leven gewoon aangenomen heb als een vaststaand feit worden door deze telkens ter discussie gesteld. Ik heb mij zelf wel eens afgevraagd of ik, door al die eigen twijfels wel een goede voorganger voor mijn gemeente was. Inmiddels heb ik voor mijzelf een antwoord gevonden. Geloven is namelijk niet een kritiekloos hoeven aannemen. In tegendeel. Juist door het geloof te bevragen lijken mijn kinderen beter dan menig een in staat om tot een dieper geloof te komen. Het is alsof ze echt tot de kern van de waarheid door willen dringen, en dáár draait geloof volgens mij om.'

Anders dan soms wordt verondersteld bieden religieuze tradities dus wel degelijk aanknopingspunten voor kritiek op en verdere ontwikkeling van de traditie zelf (maar soms slechts in beperkte mate). Dat impliceert dus dat religieuze ontwikkeling en ontwikkeling tot kritisch denken niet op voorhand strijdig zijn met elkaar. Hoogbegaafd zijn betekent verder niet zonder meer het afwijzen van religie en/of traditie. Wel zijn hoogbegaafden omdat ze graag met hun hersens werken meer geneigd om de traditie intellectueel te onderzoeken. Dit betekent dat hoogbegaafden een grotere kans hebben om zich te ontwikkelen tot iemand die op postconventioneel niveau denkt en van daaruit zijn visie op religie en traditie vormt. Anders gezegd: een specifieke behoefte

van vooral hoogbegaafden is om religie en traditie op een postconventionele manier te kunnen benaderen. Om recht te doen aan de aard van hoogbegaafden en om hen optimaal in staat te stellen om religie en traditie te beoordelen – ook in positieve zin – is het zinvol om bij de levensbeschouwelijke vorming van hoogbegaafden met deze specifieke behoefte rekening te houden en hier ruimte voor te bieden.

© Jethro Zevenbergen / Eleonor van Gerven, alle rechten voorbehouden

HOOGBEGAAFDHEID EN GELOOF

Dineke Sinke, PLATO-projectmanager CHooCHem

Choochem is een vereniging voor hoogbegaafde christenen. De Commissie 'Kerk' kreeg allerlei signalen dat hoogbegaafde christenen problemen ondervinden in hun eigen kerk of gemeente. Daarom stuurde ze in het voorjaar van 2002 een vragenlijst naar 50 Choochemleden. Met deze vragenlijst wilde de commissie deze (mogelijke) problemen inventariseren. Dit document bevatte 6 open vragen die veelal uitgebreid beantwoord werden. Het was onmogelijk om deze antwoorden verifieerbaar en representatief te rubriceren en daaruit conclusies te trekken.

Met behulp van een Plato-subsidie werd het mogelijk de respondenten uit te nodigen voor drie groeps gesprekken over dit onderwerp. Op deze avonden (11 april 2003, 9 mei 2003 en 23 mei 2003) waren gemiddeld zo'n 13 mensen aanwezig.

Omdat we als commissie verwachtte dat deze gesprekken waarschijnlijk wel veel bij de groepsleden zouden losmaken (zoals dat ook gebeurd was bij het invullen van de vragenlijst), hebben we (ter opvang) een mailinglijst voor de deelnemers opgezet gedurende de deelname aan de gespreksgroep.

groeps gesprekken

De eerste groeps gesprekavond was vooral oriënterend. Er kwam veel leed en herkenning bij de gespreksgroepsleden naar boven. Gelukkig waren er ook positieve verhalen. Hier en daar werd er al oplossingsgericht gedacht.

Punten die deze avond naar voren kwamen, waren:

- Veel HB-ers worstelen met eenzaamheid, omdat:
  - zij geen antwoorden vinden op hun vragen,
  - zij weinig begrip ondervinden van hun mede-gemeenteleden,
  - zij zich dikwijls in hun vragen en inzichten niet serieus genomen, niet geaccepteerd of zelfs veroordeeld voelen.

Hierin schuilt onder de aanwezigen zeer veel persoonlijk leed omdat zij hun relatie tot God als werkelijk, waardevol en oprecht beleven. Dit kunnen zij veelal met hun geloofsgenoten niet delen. Dat brengt een behoorlijke eenzaamheid teweeg.

Een HB-er kan zich heel eenzaam voelen, omdat hij de eenheid die hij binnen een kerk of gemeente verwacht, niet ervaart. Voor een HB-er resten dan twee mogelijkheden: of je past je aan (en doet jezelf daarbij meestal geweld aan), of je laat je inzichten van twee-of-drie-stappen-verder denken rusten, en wacht tot de anderen vroeg of laat ook zover komen. Geen van beide zijn eenvoudige oplossingen vooral niet als er kinderen bij betrokken zijn die ook zo hun vragen hebben. Een zelfgekozen eenzaamheid dient soms om eerlijk te kunnen blijven tegenover zichzelf (het eigen geweten) en de eventuele kinderen.

Door de meeste aanwezigen wordt ervaren dat zij geen antwoorden op hun geloofsvragen krijgen in hun gemeente, en ook geen klankbord vinden. Zij stuiten tegen een muur van onbegrip en krijgen te horen: 'Wij zitten hier met z'n allen, niet alleen voor jou!'

- De euvele moed van de enkeling om andere kerkgenoten van bepaalde inzichten te willen overtuigen. Dit gebeurt veelal geheel tegen beter weten in. Echter de overtuigingsdrang wordt ingegeven door het 'zeker weten' van de juistheid van die inzichten en het willen delen ervan.

- De min of meer creatieve oplossingen die hier en daar te bespeuren zijn. De één zet een groep op (buiten de eigen gemeente om) om over geloofskwesties van gedachten te kunnen wisselen. De ander onderricht haar/zijn kinderen zelf in geloofszaken, omdat er op catechisaties door andere kinderen nogal eens lacherig gedaan wordt over een HB-er en zijn vragen, of omdat de predikant er niet mee om kan gaan). Weer een ander stelt zich open en kwetsbaar op naar zijn/haar kinderen als er vragen komen. De één accepteert dat hij beter contact heeft met mensen buiten de eigen denominatie. De ander breekt (voorlopig) met de eigen denominatie/kerk/gemeente.

De tweede avond schoof iedereen weer enthousiast aan tafel.

Heel betrokken kwamen de volgende onderwerpen aanbod:

- de theorieën van Fritz K. Oser en Paul Gmunder. Zij geven drie niveaus van geloven aan. Deze zijn weergegeven in een artikel van Jethro van Zevenbergen en Eleonor van Gerven. Het artikel is opgenomen elders in dit blad. "*Waar is God gebleven? Hoogbegaafdheid en religie: kritiek én verdieping*", "Talent; onafhankelijk tijdschrift over hoofdbegaafdheid", jaargang 2, nr. 7, 2000. Het gaat om het preconventioneel, conventioneel, en postconventioneel niveau.

Er werden mogelijkheden aangereikt om met name met het derde niveau om te gaan: geduld, mildheid, dienstbaarheid, soms afstand (fysiek of mentaal).

- de zelfverloochening. De vraag daarbij was of je nu je mogelijkheden (talenten) opzij moet zetten of wordt daarmee juist bedoeld dat je Gods weg met jouw leven volgt en niet je eigen behoefte aan erkenning.
- de opvoeding vroeger thuis. Deze werd als heel belangrijk ervaren. De hb-er functioneert beter als hij thuis de mogelijkheid kreeg voor een open gesprek over vragen die hem als kind bezighield. Het blijkt bijna desastreus te zijn als vragen worden afgewimpeld en de indruk wordt gegeven dat ze eigenlijk niet gesteld mogen worden.
- het vergrote ego van sommige kerkleden. Het blijkt dat hb-ers opbotsen tegen mensen die vanuit hun positie in de kerk (oudste, predikant, kerkenraadslid) de wet proberen voor te schrijven.
- de zin- en zijsvragen. Met deze vragen zijn Hb-ers in het algemeen veel meer bezig dan vele medegelovigen die voor het oog genoeg nemen met hun kerkelijke status-quo.

Een oplossing leek de houding van de hb-ers ten aanzien van hun medegelovigen te zijn. Wanneer daar sprake is van een bepaalde mildheid en geduld, blijkt daardoor soms juist door de hb-er alsnog 'de van God gegeven familieband' ervaren te kunnen worden.

Op de derde avond werd vooral gezocht naar mogelijkheden voor de leden. Hoe voorzie je jezelf in de behoefte aan verdieping en in de behoefte om met anderen over de Schrift van gedachten te wisselen op gelijk niveau? Want lange tijd kan de hb-er binnen zijn gemeente actief zijn - een soort voortrekkersrol hebben, groepen leiden - maar naar verloop van tijd heeft hij behoefte aan voeding en inspiratie op het denkniveau waar hij zelf zit.

Wanneer hij beseft dat hij door zijn speciale mogelijkheden zijn gemeente iets te bieden heeft, dan kan hij dat toepassen, te beginnen in het klein, bijv. door het opstarten van

een gespreksgroep. Dat kan onverwacht toch voeding geven van de andere gemeenteleden aan de hb-er, zo was de ervaring van sommige.

Wanneer er echter in het verleden door conflicten (door onbegrip) met anderen zware kwetsuren zijn ontstaan, wordt het erg moeilijk nog iets voor die gemeente te betekenen. Er moet toch een wisselwerking zijn. Éénrichtingsverkeer loopt uiteindelijk dood. Maar toekomstgerichtheid kan het rouwproces van dergelijk geleden leed versnellen en het verdriet erover doen afnemen.

Wacht niet af – was het advies dat de groepsleden elkaar gaven - maar neem het voortouw, ook al is het met iets kleins. "Zoek naar andere wegen van communicatie om jouw kwaliteiten te uiten, desnoods buiten je eigen gemeente."

mailinglijst

Van de eerste (11 april 2003) tot en met de laatste gespreksgroep (23 mei 2003) en nog 2 weken daaraan vast, was er een mailinglijst open voor alle gespreksgroepsleden met een e-mailadres.

De mailinglijst moest een soort vangnet vormen, zodat de groepsleden niet tussen de gespreksgroepbijeenkomsten alleen aan hun gedachten en gevoelens werden overgelaten. Want de gesprekken bleken, zoals verwacht, wel het een en ander bij de leden los te maken.

Op deze mailinglijst werd – naast allerlei mededelingen – ook verder ingegaan op de gesprekken, zoals:

- de herkenning en erkenning en hoe goed dat doet:
"Allereerst wil ik even kwijt dat ik het bijzonder vond dat een ieder zich open en kwetsbaar durfde op te stellen. Daarnaast heb ik de 1ste avond als een waardevolle avond beleefd waar veel herkenbaarheid was." / "Ik ben zeer opgemonderd thuisgekomen vrijdagavond, je kunt wel raden wat daarvan de reden was: Anderen in je eigen taal horen spreken! Dit vergroot je wereld en doet je opnieuw realiseren dat je echt niet alleen staat in jouw perspectie van het leven."
- zelfverloochening / aanpassen en talenten:
"Blijven die je bent met dat wat God je heeft gegeven en met het plan dat Hij met jou heeft en daarmee je behoefte aan bevestiging en intimiteit verloochenen." / "Ik sta dus voor de keuze, mijn eer en mijn roem of mij zelf verloochenen en Jezus' eer en heerlijkheid in mijn leven laten zien (met vallen en opstaan). Dan sta ik niet meer op mijn strepen, dan laat ik het recht van de sterkste niet meer gelden, dan laat ik mijn verlangen om gezien en erkend te worden niet vervuld. Daarin word ik enorm getroost door het leven van Jezus. Maar dat wil niet zeggen dat ik dan (door Jezus te volgen) mijn diepste zelf verloochen, juist niet. Jezus heeft een plan met mij en zo wil Hij wil dat ik ben. Als ik zo bij Jezus tot mijn recht kom, dan heb ik het gevoel dat ik op de meeste basale manier mens ben met alles wat God me gegeven en niet gegeven heeft."
- de theorieën van Oser en Gmunder, die 3 niveaus van geloven onderscheidt:
Het gemis aan contact met c.q. begrip van mensen van de eigen traditie kan echter nu gecompenseerd worden door meer en betere mogelijkheden tot contact met mensen uit andere tradities – allereerst natuurlijk met diegenen die evenzeer de betrekkelijkheid van hun traditie ervaren hebben. Naast de morele en religieuze of levensbeschouwelijke waarden die in de eigen traditie hoog worden gehouden, ontstaat nu aandacht voor zogenaamde "meta-waarden": de waarden van bijvoorbeeld integriteit, authenticiteit, tolerantie, respect voor andersdenkenden,

eerlijk omgaan met kritiek van anderen op eigen opvattingen, bijdragen aan een constructieve dialoog.

- De vraag of je het recht van anders-zijn moet opeisen?
'Heeft de kerk ook hart voor mij?' / 'Al voel ik me in de gemeente vaak een eenling zonder wezenlijke aansluiting, over de geestelijke band die gegroeid is met mijn bidmaatjes verwonder ik me. En deze mensen zijn voor zover ik weet geen hb'ers. Daarnaast ben ik veel alleen (in de relatieve stilte van mijn huis) en ga ik enkele malen per jaar op retraite, dagen waarop God Zijn woord houdt: 'Nadert tot God en Hij zal tot u naderen' (Jacobus 4: 8) Met volle teugen mag ik op deze momenten drinken en eten van wat Hij te zeggen heeft. Het lijkt er soms wel op dat Hij me iets extra's toestopt omdat Hij weet heeft van mijn 'honger lijden' in de kerk. Maar af en toe ben ik opstandig en komt er vanuit de diepte de schreeuw: "En ik dan!?!?" / 'Dat wil zeggen dat wij ons zelf niet boven de ander moeten gaan verheffen. Maar dat wil dus ook niet zeggen dat je jezelf moet laten onderschoffelen. Het zegt mij WEL dat ik rekening houd met die ander en hem met liefde behandel, maar dat ik dat van die ander ook mag verwachten. Dat wil dus niet zeggen dat wij de anderen om hun gaven moeten verachten, maar ook zeker niet dat wij onze gaven door anderen teniet moeten laten doen.'
- het snelle (negatieve) oordeel van kerkleden over mensen die iets anders zijn:
'De kerk is met afstand de meest instabiele factor in mijn leven, het kost relatief veel stress en inspanning, met weinig rendement. Het grootste probleem is dat ik niet in staat ben hier positieve verandering in aan te brengen, de kerk is voor mij een ongrijpbare organisatie, met een old-boys-cultuur en ongeschreven regels.'

voorzichtige conclusies en richtlijnen

We mogen de conclusie trekken dat hoogbegaafd-zijn voor een deel specifieke hindernissen geeft met betrekking tot de kerk/gemeente en daardoor ook met het geloof. Daar waar geen hindernissen werden ervaren, kon je toch wel zeggen dat er sprake was van een 'warm nest' of een 'warme' / open gemeente.

De specifieke hindernissen worden ervaren bij:

- a) De hb-er zelf, doordat hij:
  - dieper doordenkt of doorvraagt, dan het gemiddelde gemeentelid;
  - een "zesde" zintuig lijkt te hebben voor onrechtvaardigheid en oneerlijkheid;
  - zijn geloof zeer diep ervaart/beleeft, wat hij nauwelijks of niet met anderen kan delen.
  - al snel op postconventioneel niveau gelooft
- b) de kerk/gemeente, omdat:
  - deze veelal reageert met onbegrip en afwijzing. De reactie wordt vaak veroorzaakt door angst voor chaos, goddeloosheid, verlies van macht, orde, structuren, cohesie. Omdat ze niet begrijpen waarom een hb-er zo reageert en dat hij vanuit postconventioneel niveau denkt. Dit heeft tot gevolg dat door hem
  - de hb-er wordt ontkend, gestigmatiseerd ("Heb je hem weer."), veroordeeld (zonder de redenen van het gedrag van de hb-er te kennen). Dit heeft een grote eenzaamheid bij de hb-er tot gevolg.

Door de groep werden mogelijke oplossingen aan gedragen. Te denken valt voor:

- 1) de hb-er aan:

- het gebed: vraag de Schepper om raad, wijsheid en de juiste weg;
- het luisteren naar je innerlijk, je geweten;
- het toetsen van de eigen geloofservaring en beleving, maar neem deze ook serieus;
- het tegemoet treden van geloofsgenoten (maar hen niet alleen) met loyaliteit en een zekere mildheid. Weet dat het verschil veelal in je hb-zijn ligt, en in de verschillende niveaus van geloven en laat de ander daarin ook in zijn waarde.

2) de kerk/gemeente aan:

- het scheppen van een veilige omgeving door naar de ander te luisteren met openheid en onbevooroordeeldheid;
- het - waar mogelijk - tegemoet komen aan, of gelegenheid geven tot, intellectuele verdieping/ uitdaging;
- "gaven" van hb-er koesteren in plaats van er bang voor te zijn.

Met het signaleren van deze problemen en mogelijke oplossingen, hopen we als commissie verder te gaan. We willen graag een breder draagvlak krijgen voor deze problemen en op zoek gaan naar kwantitatieve onderbouwing. We hopen u daar ter zijner tijd weer van op de hoogte te brengen.

Mocht u in dit artikel veel herkenning vinden (of juist niet), dan kunt u erover doorpraten in het forum van Choochem. Kijk hiervoor op www.choochem.nl en dan bij FORUM – Algemeen – discussies godsdienst en meldt u aan.

Dineke Sinke, PLATO-projectmanager ChooCHem,

Delft, oktober 2003

MEEST GESTELDE VRAGEN AAN DE TELEFOON

Mijn kind wil niet meer naar de catechese, voorbereiding op de 1^e communie, naar de kerk of bijbelstudievereniging. Kan dat te maken hebben met zijn hoogbegaafdheid?

Ja, dat kan. 'Hoogbegaafde kinderen zijn vaak kritische denkers bij uitstek. Een van de opvoedkundige terreinen waarop dit fricties kan opleveren is dat van de religieuze opvoeding.' Aldus een citaat over hoogbegaafdheid en religie uit het blad 'Talent' (2000, nr.7). Veel hoogbegaafde kinderen ervaren binnen de sociale groep van de kerk en de daaraan verbonden onderwijsvormen als catechese en vereniging dezelfde belemmeringen als in de schoolklas.

Een aantal signalen

- Hoogbegaafde kinderen stellen op heel jonge leeftijd al filosofische en levensbeschouwelijke vragen. Bijv. kind van 3 jaar: Is God net zoets als de wind? Waarom verstopt Hij zich altijd? Waar je mee denkt, kan dat ook dood? Kan Hij er niets aan doen als mensen pijn hebben? Kind van 4: Is de duivel een zwarte engel? Zijn God en de duivel allebei engelen? Waarom heeft een engel geen lichaam? En wij wel? Kind van 6: Had God er niet voor kunnen zorgen dat Adam en Eva geen fouten konden maken? Etc.
- Extreme angsten op jonge leeftijd door een groot voorstellingsvermogen en al vroeg abstract kunnen denken. Al vroeg worstelen met schuldgevoelens, eigen onvermogen en dat van anderen.
- Geen genoegen nemen met standaard-antwoorden. Op jonge leeftijd eindeloos doorvragen.
- Haarfijn aanvoelen (op oudere leeftijd wanneer vragen niet gesteld kunnen worden) binnen het kerkelijk systeem, door bijv. gebrek aan interesse, er niet voor open staan, buiten de groep komen te staan. Tegelijkertijd toch nog loyaal willen zijn aan het systeem of de groep. Zichzelf gaan beleven als anders en er niet bijhorend, of niet deugend.
- Een hekel hebben aan herhaling, antwoorden uit het boekje opdreunen. Niet willen kopiëren van antwoorden, maar zelf creatief en betrokken antwoorden.
- De 'preek' niet afmeten aan naar voren gebrachte geloofswaarheden en moraal, maar aan normen voor een goed betoog, gebruikte gesprekstucjes etc. en voortdurend langs de meetlat leggen van het totaal van eigen bijbelkennis, levenservaring en Godsbeeld.
- Visueel ingesteld zijn. Veel kerkelijk onderwijs is auditief ingesteld, ook de kerkdienst. Het kind kan meer met een geschreven tekst of plaatmateriaal, dan met een gesproken verhaal. Bij verhalen: gebruik maken van veel beeldende beschrijvingen.

Meestal zijn het niet direct de geloofswaarheden waar door het kind in eerste instantie aan getornd wordt. Vaak wil het kind juist graag daarover in gesprek en barst het van de vragen. Juist het niet kunnen stellen van die vragen op de catechese en de vereniging, temidden van leeftijdsgenoten, en het niet aan de orde komen van die vragen tijdens de kerkdiensten frustreren hem. Op een gegeven moment kan het een aanleiding zijn om af te haken. Voordat het zover is, heeft het kind al diverse signalen gegeven.

In tweede instantie worden de overgedragen geloofswaarheden door het kind gelegd naast de vaak weerbarstige levenspraktijk van de mensen in de kerk. Als naar mensen gekeken wordt en naar de door hen uitgedragen idealen dan moet de uitwerking van de geloofsleer wel tegenvallen. Voor hoogbegaafde kinderen is authenticiteit en betrouwbaar zijn nog belangrijker dan voor 'normale' kinderen. Zij prikken onmiddellijk heen door schijnheiligheid. Door hun intelligentie zijn ze in staat makkelijk te analyseren, hebben vaak overzicht over meerdere uitwerkingen van geloofswaarheden in het dagelijks leven, maar worden daardoor tegelijkertijd ook geconfronteerd met veel onvolkomenheden en menselijke zwakheden. Door hun hoge cognitieve vermogens, hun extreme gevoeligheid en grote rechtvaardigheidsgevoel kunnen zij zichzelf in de weg staan bij het zich overgeven aan God.

Hoe begeleid ik mijn kind daarin?

In eerste instantie:

- Besteedt tijd en aandacht aan uw eigen relatie met God. U kunt niet meer doorgeven dan wat u zelf bezit.
- Neem de vragen van uw kind serieus en probeer naar vermogen daar antwoord op te geven. Laat rustig antwoorden open, als u het ook niet weet. Je samen verwonderen is de basishouding in het geloof. Ruim op geregelde tijden aparte tijd in om met uw kind samen te zijn. Bijvoorbeeld voor het naar bed gaan. Samen een verhaal lezen (uit de bijbel of uit een boekje), samen bidden en samen tijd hebben voor toevallige vragen van die dag.
- Bevestig en bemoedig het kind door zijn vragen en angsten serieus te nemen. Stel het kind gerust door erop te wijzen dat het kwaad in de schepping niet door God gewild is, dat God wel degelijk bezig is het kwaad te verwijderen. Maar dat elk mens daarin zijn eigen verantwoordelijkheid heeft gekregen en daarbij ingeschakeld wordt. Er zijn talloze geschiedenissen in de bijbel die kunnen dienen als illustratie hiervan. Laat zien dat veel ellende in de wereld niet van God afkomstig is, maar elkaar door (vaak gekwetste!) mensen wordt aangedaan. Dat God tegelijkertijd ellende, die mensen over zichzelf afroepen door hun onverantwoordelijkheid, gebruikt om mensen met zichzelf te confronteren en ze bij Hem terug te brengen.
- Draag uw kind in gebed op bij God. Bedenk dat het niet alleen uw verantwoordelijkheid is, en dat God ook in staat is iets kwaads ten goede te keren. Dat relativeert en ontspant de opvoedingsverantwoordelijkheid voor ouders! Bovendien: geloven kunt u niet overdragen, het is een eigen verantwoordelijkheid van het kind. U bent alleen degene die 'gunstige' voorwaarden schept. Juist door de eigen invulling van uw leven en uw daarin gemaakte keuzes. 'Gunstige' voorwaarden zijn geen verzekering van geloofs-overdracht.
- Leer het kind dat dit leven op aarde de plek is waar de keuzes tussen goed en kwaad plaatsvinden, juist met het oog op de eeuwigheid van een nieuwe hemel en aarde die zullen volgen. Maak het kind vertrouwd met de tien geboden als richtingwijzers voor zijn dagelijks leven en dat zijn keuzes tussen goed en kwaad met vallen en opstaan geleerd moeten worden. Dat fouten maken niet erg is, maar wel als je niet van fouten wilt leren. Dat je daarvoor hulp en richting nodig hebt van een instantie die hoger is dan het begrip en verstand van mensen. Dat God ons daarvoor Jezus Christus

heeft gegeven en een boekenverzameling in de bijbel waarin de omgang en openbaring van God aan en met de mensen beschreven staan.

- Leer uw kind wat vergeven is, door met zijn fouten en zwakheden geduld te hebben en door uw eigen fouten en zwakheden te benoemen. Niet door uw en zijn fouten goed te praten.
- Leer uw kind (concreet) bidden. Jezus Christus zal zijn beloften nakomen en uw kind te hulp komen. Dat doet Hij door het kind te bevestigen in zijn identiteit, door het kind wijsheid en mildheid te geven en door rekening te leren houden met anderen en het kind zicht op zichzelf te geven. Dat doet Hij ook door inschakeling van anderen, zoals u of de leerkracht of catecheet.
- Leer uw kind de betekenis van wachten op God en het verwachten van God in het uit handen geven van je 'eigen recht halen' en het de 'minste willen zijn'. Genoeg geschiedenissen uit de bijbel (Jozef verkocht door zijn broers en Jozef in Egypte bijv.) om naast uw eigen manier van in het leven staan te leggen.

In tweede instantie:

- Leer uw kind onderscheid te maken tussen wat mensen maken en elkaar aandoen en hoe God zich daarin verborgen openbaart. Maak onderscheid tussen bijv. het kerkelijk systeem en God zelf. God is niet verantwoordelijk voor door mensen gemaakte fouten. De kerk is helaas niet heiliger of beter dan een andere sociale groep. Het enige verschil tussen de kerkgemeenschap als groep tegenover andere groepen, is dat mensen binnen de kerkgemeenschap het niet langer van zichzelf of van anderen verwachten, maar van God. God plaatst mensen in de kerk daarmee naast elkaar in hun onvermogen. Dat God desondanks met mensen werken wil (ook in de kerk) zegt vooral veel over zijn geduld met mensen. Hij zet mensen daarbij aan het werk met het oog op elkaar.
- Neem cognitieve vermogens van uw kind serieus. Juist omdat zijn verstand zoveel vragen heeft, is de weg om tot geloofsovergave te komen langer. De verwondering zal daardoor ook groter worden. Breng hem in aanraking met grote joodse denkers zoals Maimonides, Spinoza en Joshua Abraham Heschel. En breng hem in aanraking met christelijke denkers met dezelfde vragen. Bijv. C.S. Lewis, Simone Weil, Blaise Pascal, Augustinus, etc.
- Geef hem voorbeelden om zich aan op te trekken, zoals bijv. moeder Teresa, Fransiscus van Assisi, Mahatma Ghandi, Maarten Luther. En wat dacht u van uw eigen leven? Laat zien dat fouten maken en onmacht toegeven én bespreekbaar maken juist hoort bij geloven. Maar dat wil niet zeggen dat je daarmee genoeg neemt en de situatie laat voor wat hij is. Geloven zet juist in beweging en maakt nieuwe openingen.
- Laat hem kennismaken met meerdere christelijke tradities dan alleen de uwe. Het laat je de waarde en beperkingen van je eigen traditie zien. Praktisch kunt u dat vormgeven door bijv. een migrantendienst te bezoeken of een 'praise'dienst. Of door het bezoeken of bestuderen van een andere kerkelijke traditie. Bijv. door, als je 'gereformeerd' bent opgevoed, de gereformeerde traditie te vergelijken met de 'rooms-katholieke' of 'lutherse' of evangelische traditie. Gebruik de geconstateerde verschillen om sterke en zwakke kanten te analyseren van die traditie. Niet om een andere traditie te verketteren. Kijk of over essentiële geloofswaarheden een gemeenschappelijke mening bestaat en hoe dat binnen die traditie vormgegeven wordt.
- Stel de kloof tussen verstand en wetenschap en het geloof openlijk aan de orde. Laat zien dat een rationele, wetenschappelijke benadering slechts één manier van kij-

ken is, naast andere manieren van kijken naar en beleven van de werkelijkheid. Probeer de waarde en de grenzen en beperkingen van elke manier van kijken en beleven aan te geven.

- Leer hem respect te hebben voor andersdenkenden. N.B. In discussie gaan over verschillende waarden en opvattingen kan ook een teken van respect zijn, omdat je in gesprek wilt met de ander. Daarmee stel je belang in de ideeën van de ander. De manier waarop de discussie gevoerd wordt moet respect uitdrukken!

Praktische tips:

- Kom hem tegemoet wanneer hij zijn ongenoegen en kritiek op de kerk en het geloof uit. Schiet niet direct in de verdediging, maar probeer te peilen waar het zere punt ligt.
- Geef uw kind een periode van time-out in de kerkgang/catechese als het depressief is. Onderneem ondertussen acties en probeer helder te krijgen wat de oorzaak van zijn blokkade is t.a.v. geloof en kerk.
- Koppel zijn vragen en beleving terug naar de catecheet, predikant of pastor. Zolang niemand op de hoogte is, kan er ook niets aan de situatie veranderen.
- Kijk en overleg welke mogelijkheden er zijn voor catechese in een oudere jaargroep of deelnemen in een oudere jeugdvereniging.
- Overleg met de pastor of catecheet over mogelijke aanpassing van methodiek en lesstof. Voor tips zie onze brochures over Catechese onder bestellingen@choochem.nl
- Voor het deelnemen in het kerkelijk leven en in de kerkdiensten een paar praktische tips: ga onder de koffie na de kerkdienst in gesprek over de dienst en de preek. Laat ze tijdens de preek eventueel naslagmateriaal meenemen, of een andere vertaling van de bijbel, of laat ze de dienst en de preek samenvatten. Zorg dat ze actief gaan deelnemen, zowel in de diensten als in het kerkelijk samenleven. Betrek ze erbij en geef ze verantwoordelijkheden. Dat kan op alle mogelijke terreinen van een muzikale invulling tot bezoeken van zieken en het doen van klusjes in de gemeente of maatschappij. Pas op voor het 'gebruiken' van hun inzet en vermogens! Niets is bij voorbaat vanzelfsprekend, schakel ze zelf in, ook bij het meedenken over het vrijwillig ter beschikking stellen van hun kunnen en inzet.

Deel dit alles elke dag met God door uw gebed. Jezus Christus zal u door zijn Geest in uw onvermogen bij het bidden en werken te hulp komen.

(...)

Servicepagina

De volgende artikelen, verslagen en overzichten kunt u, tegen een kleine vergoeding om de onkosten* te dekken, bestellen: telefonisch via 0900-202 202 1 of per e-mail: **e-mail: fam.demming@hetnet.nl** of per post: deze lijst opsturen naar het infocentrum: **Alofina Demming, Punterstraat 49, 8081 KH Elburg, tel. 0525-684070,**. Betaling per acceptgiro na ontvangst van uw bestelling.

*de vermelde bedragen zijn excl. verzendkosten.

Bestel code	Omschrijving artikel	Bron	Prijs* Euro	
HBW	De HB-Wijzer, inventarisatie van alle telefoonvragen aan De Choochem-telefoon	Choochem		
5,00				
hb en geloof				
g002	artikel "Slimmer dan de dominee"	Hervormd Nederland	0,20	
g003	artikel "Tien talenten, verdubbelen of begraven"	Kerkblad v.h. Noorden	0,40	
g004	hb en catechese-brochure ouders/betrokkenen 'Mag het anders?'	Choochem	1,-	
g005	hb en catechese-brochure predikanten/kerkenraden/catecheten 'Frustratie of sensatie?'	Choochem	2,-	
verslagen lezingen				
v001	Rob Brunia "de ontwikkeling van het hoogbegaafde kind"	Choochem	0,50	
v002	Rob Brunia "de verbaal/performaal-kloof"	Choochem	0,20	
v003	Rob Brunia "versnellen" over versnellen hb-kinderen in bao	Choochem	0,50	
v004	Rob Brunia "onderpresteren"	Choochem	0,50	
v005	Janneke Baas "Hoe het lijf moet buigen voor de geest" verslag van lezing over verband hb en senso-motoriek	Choochem	0,40	
0,20	v006	Janneke Baas "Motoriek en sensorische integratie"	Choochem	
v008	Sylvia Drent "Hoogbegaafde kinderen kunnen meer" praktische richtlijnen voor verbreding in het bao	Choochem	0,60	
v009	Willy Peters, CBO Nijmegen "Zin en onzin van testen"	Choochem	0,60	
HIQ3	Rob Brunia "probleemvelden bij hoogbegaafde middelbare scholieren"	HIQ	2,00	
HIQ1	hoogbegaafdheid en overgevoelige zintuigen	HIQ	0,50	
onderwijspakketten				
5,00	p001	algemeen basisschool informatiepakket (o.a. aantal van bovenstaande lezingen en literatuurlijst)	Choochem e.a.	
p002	uitgebreid basisschool informatiepakket gericht op beleidsvorming en praktische tips inclusief brochure SLO en brochure van Dini v.d. Heuvel HEU.	Choochem e.a.	15,00	
p003	uitgebreid voortgezet onderwijs informatiepakket gericht op beleidsvorming en uitwisseling beleid andere scholen in vo inclusief brochure CPS	Choochem e.a.	15,00	
tips				
t001	Literatuurlijst met verschenen literatuur over hb	Choochem	0,40	
HIQ6	Lijst met (denk)spellen en puzzels voor kinderen	HIQ	2,50	
HIQ7	Lijst met internetsuggesties	HIQ	3,50	
HIQ4	Lijst met CD-rom-suggesties voor kinderen	HIQ	3,50	
HIQ8	Talen leren? Suggesties voor taalcurssussen	HIQ	0,50	
t007	Alfabetische lijst met tips, ideeën en materialen voor hb-leerlingen in bao	OBZ Z-Kennemerland	0,40	
HIQ5	Lijst met boekentips voor hb-kinderen	HIQ	3,50	
signalering hb				
HIQ2	signalen hb kinderen, onderpresteren en signalen volwassenen	HIQ	1,00	

Ook willen wij u attenderen op brochures en boeken die bij andere hoogbegaafdheidsinstellingen of uitgeverijen zijn verschenen. Een aantal veelgevraagde brochures zijn door ons ingekocht. Als service kunt u ze tegen kostprijs* ook bij ons bestellen.

* excl. verzendkosten

Voor ouders en onderwijs:

- Brochure "een hoogbegaafd kind in de klas"**-ouders en leerkrachten werken samen, uitgave van het LOBO, NKO, Ouders & Coe en VOO in samenwerking met Pharos, gericht op onderbouw basisschool , **bestelcode VOO- € 5,-**
- Brochure " hoogbegaafde kinderen en hun sociaal emotionele ontwikkeling"**, Dini van de Heuvel, **bestelcode HEU- € 3,-**
- Brochure "Deuren open voor hoogbegaafde leerlingen"** –voor ouders en leerkrachten gericht op het voortgezet onderwijs, uitgave van Pharos **bestelcode PHA- € 6,-**
- Brochure "Opvoeden van hoogbegaafde kinderen"**, door Dini van de Heuvel **bestelcode OPV € 4,25**
- Brochure SLO** , voor basisonderwijs **bestelcode SLO € 11,50**
- Brochure CPS**, voor voortgezet onderwijs **bestelcode CPS € 11,50**
- Versnellingswenselijkheidslijst**, van CBO te Nijmegen **bestelcode VWL € 1,70**
- Jonge versnelde leerlingen in het voortgezet onderwijs**, onderzoek door CBO,CPS **bestelcode JVL € 1,70**

De volgende veelgevraagde boeken kunt u bij uw boekhandel bestellen:

- "De begeleiding van hoogbegaafde kinderen"** –James T. Webb e.a., handboek n.a.v. gespreksgroepen van ouders van hoogbegaafde kinderen , uitg. Van Gorcum, ISBN 9023233484, **€ 22,46**
- "Hoogbegaafde kinderen kunnen meer"**-Sylvia Drent, Praktische richtlijnen voor verbreding in het basisonderwijs, uitgeverij Ajodakt, **€ 15,88**
- "Een doorgaande lijn voor hoogbegaafde leerlingen"** –Sylvia Drent, een praktische gids voor projectmatige aanpak voor beleidsvorming t.a.v. hoogbegaafden in de basisschool, uitg. Lemma, ISBN 9051898800, **€ 10,66**
- "Help, mijn dochter is hoogbegaafd"**-Boulanger & Hoogeveen, ervaringen van een ouder van een hb-dochter met het niet ingesteld zijn van de basisschool op grote leerverschillen. Beschrijving van de ervaringen met een afwijkend onderwijsprogramma. Eigen ervaringen afgezet tegen ontwikkelingen t.a.v. hoogbegaafdheid internationaal en wetenschappelijk, uitg. Lemma, ISBN 9051898568, **€ 17,02**

-----uitknippen en opsturen naar infocentrum Choochem: Punterstraat 49, 8081 KH Elburg -----

Bestelformulier

Bestelcode	Omschrijving	Prijs
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

Vul uw naam en adres in:

Naam:
Adres:

Na ontvangst van uw bestelformulier wordt uw bestelling thuisgestuurd met een acceptgiro.